

KÖZLEMÉNYEK

TANULÁSI CÉLÚ MIGRÁCIÓ A VILÁGBAN ÉS ITTHON

L. RÉDEI MÁRIA¹

A téma felvetése

A diákmigráció mértéke, gazdasági és politikai jelentősége gyorsan nő. Az Európai Unió országaiban a felsőoktatás hallgatóinak 10–15 százaléka hosszabb-rövidebb ideig más országban tanul. Magyarországon ez az arány 2 százalék körüli becsülhető. Ennek az irásnak az a célja, hogy bemutassa a külföldi részképzés nemzetközi trendjeit és értékelje a hazai folyamatokat.

A térbeli mozgás feltételeinek javulásával az élet mind természetesebb és gyakoribb jelenségévé vált a szülőhely elhagyása. Az emberek arra számítanak, hogy máshol jobbak a kilátásaik, szabadabban mozoghatnak, és az új környezet őket is motiválja. Tapasztalati tény, hogy ha inspiráló környezetben élünk, akkor magunk is többet teszünk azért, hogy megfeleljünk ennek. Ellenben ha azt észleljük, hogy tevékenységünkre nincs szükség, akkor reményvesztetté válhatunk.²

A humán tőke bővítése több tekintetben is hasonló a vállalkozások térbeli fejlesztési elgondolásához. Szabad áramlással követni a kibontakozást, a hasznot jelentő környezeti feltételeket – ez az, ami előrevihet. Az embernek az a törekvése, hogy megváltoztassa lakóhelyét, felismerési, döntési folyamat. Felismerése annak, hogy máshol belőle más ember lehet. A migráció eseményét ugyanakkor konkrét, helyi dimenziók határozzák meg. Az új lakóhely megválasztása több szempont, a közelebbi vagy távolabbi környezetről szerzett ismeretek összehasonlításával, egyeztetésével történik. A világban zajló migrációs folyamatok résztvevőinek négyötöde képzetlen ember, akik választásukkal a rövid távú túlélésre törekszenek. A kisebbik, képzett hányaduk ennél többre vágyik: esélyt biztosító szellemi/anyagi tőke felhalmozására.

A téma kutatása a '60-as években indult, amikor a képzett európaikat, főként az angolszász országokból, az Amerikai Egyesült Államokba toborozták (Adams 1968; Fortney 1970). A '70 és '80-as években a szakértők érdeklődése kevésbé a fogadó,

¹ A tanulmány az OTKA „Tanulási célú migráció” T 049870/2005 sz. kutatás keretében készült.

² Oded Stark professzor, a bonni egyetem tanára 2003 márciusában előadást tartott a IIASA-ban „*Rethinking the Brain Drain*” címmel, és a következőkben foglalja össze mondánivalóját. „Ha a termelés nem ösztönzi a munkavállalót magasabb tevékenységi szint elérésére, akkor ő maga is kevesebbet fektet be a szellemi képességek fejlesztésébe. A migráció valós pozitív próbája az, hogy az ember a gazdagabb országokban megszerzett tapasztalatait, készségeit, szellemi tőkévé kovácsolja, majd visszatérve az alacsonyabb szintű gazdasági környezetben ezt kamatoztatja. Egy jól szervezett és működtetett gazdaságban a migráció irányításával járó többletköltségek és zavaró hatások könnyebben feloldhatók, mint ha ilyen irányú politika nem is létezik.” (Stark 2004).

inkább a kibocsátó országokra irányult, amennyiben a szellemi erőforrásokban elszenvedett veszteségről mint a források inverz oldaláról készültek elemzések. Kiemelt figyelem fordult a fejlődő országok felé, összefüggésben az abban az időben játszódozó függetlenedési folyamattal (Ward 1975; Zahlan 1977; Portes 1976; Baghwati 1983).

A '80-as és a '90-es években a képzett munkaerő mobilitását a kereslet oldaláról elemezték, amely a tudás gazdasági felértékelődésével párhuzamosan tovább erősödött. A megjelenő írások a globalizációval összefüggésben a vállalati munkaerő áthelyezését és azok hátterét fejtegették (Salt – Findlay 1989; Findlay 1991; Salt 1992).

A kétpólusú politikai rendszer felbomlásával megváltozott a kutatók érdeklődése. Az egyik irány az olyan magasan képzettek mozgását kívánta feltérképezni, akik nukleáris ismeretekkel rendelkeztek, így különösen az oroszok kiáramlása került fókuszba (Tinguy – Wenden 1993; Platt – Isard 1999). A másik irány 1989 és 1991 között mintegy fél millióra becsülte azt a magasan képzett kutatói tömeget, amelynek tagjai a nyugati szellemi erőforrásokat növelték (Brandi – Todisco – Tattolo 2003). A magasan képzett migránsok rövid időn belül stratégiai jelentőségű fejlesztési feladatot kapnak, így a befogadó ország gazdaságában növelik a hozzáadott értéket, a befogadó ország szemszögéből viszont, távozásukkal pótolhatatlan hiányokat okozhatnak, késleltetik hazájuk felzárkózását, mi több, magukkal viszik azt a know-howt, amelyet átadhatnak a versenytársaknak. Napjainkban az „agyelszívás” kérdése főként a délkelet-európai országokból történő kiáramlással kapcsolatban merül fel (Breinbauer 2005).

A korábbi évtizedekben a kiáramló tömeget többé-kevésbé homogénnek tekintették. A jelenlegi megközelítés külön kezeli a kiváló képességűeket, és szerepüket a versenyképesség szempontjából vizsgálja.

Az ezredfordulót követően az a tanulási célú mobilitás került a szakmai érdeklődés középpontjába, mivel ezt a magasan képzettek mobilitásának előkészítéseként értelmezik (Mahroum 2001; Iredale 2001). Az OECD (2002) egy kiadványa úgy fogalmazott, hogy a tanulási célú mozgás előjelzője a képzettek mozgásának. Egyértelműen megfogalmazták, hogy a jelenség nemcsak mennyiségi, hanem minőségi indikátora is a globalizáció folyamatának (Florida 2004).

A diákok mozgása a fejlődő térségből a fejlett felé irányul és földrajzilag koncentrált. A centrum az Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság és Ausztrália. Csak manapság mutatkoznak az első jelei annak, hogy az itt végzetek egy része a tanulmányok befejeztével hazatér. Azok a hallgatók, akik tudományos karriert terveznek, tartósan, akár végleg a befogadó országban maradnak (Castels – Miller 1998; Tremblay 2002; Cervantes – Guellec 2002). A kutatások során felvetődő kérdések arra irányulnak, hogy miként választhatók ki a kínálatból a befogadó ország, cég számára hasznot hozó migránsok, illetve hogy miként őrizhetik meg a kibocsátó országok a számukra is elengedhetetlen magasan képzett szakembereket.

Az emberi erőforrásnak a XXI. századi felfogás szerint szerves része a több földrajzi helyen szerzett tapasztalat, kiemelt a jelentősége az így létrejövő kapcsolati tőkének. Az ezredfordulóra kialakult áramlási relációk azonban legalábbis ellentmondásosak: az emberek és gondolatok jelenleg kevésbé szabadon mozognak, mint az áru és a tőke. A mobilitásnak több akadálya van: egymásnak ellentmondó adminisztratív szabályok, az adórendszerek csekély vagy hiányos harmonizációja, a képesítések kölcsönös elismerésének korlátja, az idegen nyelv elégtelen ismerete és a fogadó intézmények hiánya – hogy csak néhányat említsünk.

A nehézségek ellenére egyértelmű, hogy a mobilitással nyereség érhető el. Az eredmény akkor lenne optimális, ha sor kerülne a befogadó ország és a migráns érdekeinek egyeztetésére, ha ennek a cserének a révén az adott vállalat, régió, de maga a migráns is többelhez jut, ugyanakkor a kibocsátó ország humán veszteségének (a képzési költség) kompenzálása intézményesen megoldott. A valóságban az erősebb fél érdeke érvényesül. Igaz, egyre több migráns dönt tudatosan, és ezzel előnyökhöz juthat, és a befogadó országok is törekednek arra, hogy minél tágabb körből toborozzanak. Igazából mégis az olyan országok gyakorlata a legütőképesebb, amelyek tervezett, szakmai és területi keresletre alapozott, karbantartott lista alapján választanak. A letelepedés végső sikere a konkrét földrajzi helyen múlik. Ott tapasztalható sikeres tömeges beilleszkedés, ahol a betelepülők igényét és a helyi adottságokat folyamatosan egyeztetik. A kibocsátó országok eddig nem jártak sikerrel abban, hogy humán erőforrásaik veszteségét például visszatérítés formájában megtéríttessék. Ez különösen a magasan képzettek esetére igaz, hiszen a képzetlenek kivándorlása inkább könnyíti az otthoniak gondjain. Mindezekben a folyamatokon átnyúlnak a transznacionális vállalatok, amelyek termelési, üzleti érdekeiknek megfelelően a világon mindenütt gyorsan és akadálytalanul kívánják – többnyire sikerrel – bejuttatni a számukra szükséges embereket.

A nemzetközi migráció irányításával növelhető a befogadó országokban realizálódó haszon, segíthető a beilleszkedés folyamata (Rédei 2005). A korábban kétszereplős (a migráns és a befogadó ország közötti) alkuba a multinacionális vállalatok is belépnek, hogy a számukra szükséges magasan képzett munkaerőt akadálytalanul mozgathassák, és elhárítsák a nemzeti szabályozások támasztotta akadályokat. Abban, hogy a beilleszkedés folyamata tartós és minél teljesebb legyen, meghatározó a negyedik szereplőnek, az adott régió gazdájának a közreműködése. Ily módon valósulhat meg az, hogy a beilleszkedéssel kapcsolatos döntések ott szülessenek, ahol a problémák felmerülnek. Ezt nevezzük a migráció szubszidiaritásának.

Az állam feladata, hogy megalapozza a hosszú távú nemzeti stratégiát, egyeztesse, hogy mi tekinthető nemzeti alapelvnek, és nemzetközi szinten harmonizálja ezt. Ővja az országot a tömeges beáramlás kezelhetetlen helyzetétől, és irányítsa az illegális migráció elleni akciókat. Ha ezeket a teendőit hibásan teljesíti, sérül a haszonelvűség szempontja, és előtérbe kerül a biztonság kérdése. Minden nemzetközi szervezet felhívja a figyelmet az államoknak arra a felelősségére, hogy törekedjenek lakosságuk megtartására.

A migráns érdeke, hogy a helyváltoztatásra irányuló döntését a lehető legjobban megalapozza, megismerje a célterületet és egyéni adottságaival egyeztetve, az adott jogi kereteknek megfelelően kivitelezze elhatározását. A helyváltoztató személynek értékelnie kell a döntését érintő jogi, gazdasági, mentális érdekeket, tisztázva, hogy akciója előbbre viszi-e az életét. Mindennek érdekében információkat kell gyűjtenie.

A régiók intézményei hozzájárulhatnak a beilleszkedés, az alkalmazkodás folyamatának sikerességéhez. Ezért a területek gazdáinak arra kell törekedniük, hogy jövőképeket, fejlesztési terveiket megismertessék a betelepülővel, adjanak a beilleszkedéséhez támogatást és vonják be az egyeztetésbe. Ezzel a lehetséges feszültségek, konfliktusok is megelőzhetők.

Az érdekek harmonizálása akkor a legnehezebb, ha nagy tapasztalattal és kapcsolathálózattal rendelkező transznacionális vállalatokról van szó (Sasskia 1996). A sikeres beilleszkedés az állam számára a biztonságot és a minőségi munkaerő megőrzését jelenti, a migráló személy képességeinek megfelelő munkát végezhet, a régió és a vállalko-

zás pedig többletértékhez jut. A többlet itt abban is megnyilvánulhat, hogy nem szükséges külön erőforrásokat biztosítani a biztonság, az egyensúly fenntartására. Az esetek egy részében a kibocsátó országoknak mérlegelniük kell, hogy elveszített polgáraikat, különösen a magasan képzetteket, hogyan helyettesítik. Ha nem képesek számukra a szülőhelyen perspektívát nyújtani, el kell fogadniuk az érintettek szándékát, hogy más országban növeljék humán tőkéjüket. A jövő egyik kérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni mobilitási döntéséhez, és mindez milyen nemzeti stratégia keretében valósul meg, illetve miként érvényesülnek az egyeztetés alanyainak szempontjai.³

A külföldön történő tanulás kérdése nálunk huszadik század végi jelenség.⁴ Magyarország a '90-es években belépett azoknak az országoknak a körébe, ahol már az életvitel része, hogy a fiatalok hosszabb-rövidebb időt más országban tanulnak, ezáltal tökéletesítik nyelvismeretüket, szembesülnek más ország szokásaival, kultúrájával. A határok átjárhatósága lehetővé teszi, a piacgazdaság, különösen a nemzetközi üzleti élet pedig ösztönzi a nemzetközileg jártas emberfők képzését.

Módszertan, források

Az érkezők tartózkodási céljának kategorizálására vonatkozó nemzetközi ajánlások munkavállalási, családi, egészségi, jövedelemszerző és tanulási célt neveznek meg.⁵ Az ENSZ 1981. évi nemzetközi statisztikai ajánlása úgy foglal állást, hogy a tanulók – akár letelepedési, akár tartózkodási célról van is szó – csak választható módon részei a rendszeres nyilvántartásnak. A tapasztalat szerint azok az országok, amelyek nemzeti fejlődésük fontos eszközének tekintik a munkaképes emberek be/kivándorolását, azok a kérdéskörre vonatkozó adatszolgáltatásra is súlyt fektetnek.

Magyarországon – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – a tanulási célú migrációt a jog a kiskorúakra nem értelmezi (Lukács – Illés 2002). Ezt szem előtt tartva a következőkben a külföldön folytatott tanulás fogalmát csak azokra alkalmazzuk, akik elmúltak 18 évesek és 3 hónapnál hosszabb, legalább egy tanévnyi ideig tanulnak külföldön. A migráció statisztikai számbevétele szempontjából nemcsak az időtartam, hanem az induló időpont is fontos. Az eljárás alapjául két szituáció szolgálhat:

- a fizikai belépés ténye,
- az engedély kiadása.

A statisztikai adatgyűjtésnek döntést kell hoznia abban a kérdésben is, hogy a kiadott engedélyre vagy a tartózkodás valós idejére alapozzon. Az adatok rendszerezési, közlési módja általában kifejezi az adott országnak a migrációhoz való hozzáállását.

Az Európai Unió tagállamaiban tanulási célú tartózkodási engedély akkor adható ki külföldi hallgató számára, ha hitelt érdemlően igazolni tudja felvételét valamely oktatási intézmény nappali rendszerű akkreditált képzésére, továbbá az oktatás idejére rendelkez-

³A történelmi időkben a mesteremberek úgy tartották, hogy a messzi vidékeken szerzett tapasztalás növeli képességeiket. Az elit életmódjának része lett a külföldi egyetemek látogatása (Hrubos 2005).

⁴Szögi László (2005) foglalja össze a történelmi folyamatokat.

⁵The migration database: The general framework for immigration statistics DEELSA/ELSA/WP2895)7 OECD 1996.

zik a megélhetéséhez szükséges jövedelemmel, teljes körű betegbiztosítással, és elvárás a tanulás melletti munkavégzés nemzeti szabályainak betartása is.⁶ Nő azoknak az országoknak a száma, ahol a tandíj befizetését teszik kritériummá, mert a migránsok belépésüket követően esetleg eltűnnek a hatóságok szeme elől. A nemzetközi migráció szempontjából diáknak tekinthető az a külföldi állampolgárságú személy,⁷ aki akkreditált oktatási intézményben folytatandó tanulmányok céljából tartózkodik a tagállam területén, a tagállamban e célra akkreditált szervezet közvetítésével (Lukács – Illés 2005). Ha valaki tanulási célból önállóan szeretne egy másik országban tartózkodni, és ennek időtartama hosszabb, mint három hónap, akkor a fogadó tagállam hatóságaihoz kell fordulnia engedélyért. Ebből következően adatok a 3 hónapnál hosszabb tartózkodás esetéről állhatnak rendelkezésre.⁸

A befogadás feltételeinek a szigorításával párhuzamosan – különösen ha fejlett országokról van szó – megnőtt az igény a bejutás olyan formái iránt, amelyek lehetővé teszik a körülmények előzetes megismerését. A tanulási célból történő migráció ide sorolható. A számbavétel szempontjából kritikus a tartózkodás státusában bekövetkező változás.⁹ A legtöbb ország azzal próbálja az ebből eredő keveredést feloldani, hogy az eljárást ismételt határátlépéshez köti, azaz belépni csak egy céllal lehet, amennyiben ez a cél megváltozik, akkor a határ átlépését meg kell ismételni.

A befogadók felméri, hogy az érkező helyismerete takarhat-e végleges letelepedési szándékot.¹⁰ Ebből is eredeztethető az ügyintézés során a hatóság kritikus, sokszor előítéletes hozzáállása. Ugyanakkor a végleges letelepedés iránti kérelem elbírálása során a legtöbb befogadó kedvező körülménynek tekinti, ha valaki náluk tanult vagy végzett.

Nemzetközi folyamatok

Az UNESCO 2000. évi becslése szerint 1,7 millió fő folytat szülőhazájától eltérő helyen felsőfokú tanulmányokat. Ez a világban migráló 175 millió főnek megközelítően

⁶ Egyes országokban azért is irányul fokozott érdeklődés a tanulási célú migrációra, mert heti 11–21 órát engedélyeznek munkavállalásra.

⁷ A külföldi állampolgárság ebben az esetben azt is jelenti, hogy azon a személyek, családok gyermekei, amelyek még nem szerezték meg a célország állampolgárságát, de tartós letelepedési engedéllyel rendelkeznek, napi életvitelszerűen élnek az adott országban, szintén ide sorolhatók.

⁸ Az a nem kis számú eset, amikor rövid idejű, pár hónapos tartózkodás valósul meg, statisztikailag nem követhető.

⁹ Előfordulhat az, hogy az adott országban tanuló diák később bevándorlásért folyamodik, vagy rövid időtartamban munkát vállal, majd ismét a tanuló kategóriába kerül. Különösen akkor jellemző ez az eset, ha még nem szerezte meg a tanulmányokat elismerő bizonyítványt, ugyanis addig élvezzi a tanulói státus előnyeit.

¹⁰ A veszélyeztetettség egyik letapogatható mozzanata az elutasított kérelmekben követhető nyomon. Ha magas a beadott kérelmekhez képest az elutasítottak aránya, akkor migrációs nyomástól lehet tartani, és erős bürokratikus válogatás a jellemző.

a 10%-át teszi ki, de korszpecifikusan nézve ennél nagyobb az arány.¹¹ Azzal, hogy fejlődő országok népessége tehetősebb lett és fiatal az életkori összetételük, folyamatos az utánpótlás.

A második világháborút követően felgyorsuló folyamat egyik táplálója az volt, hogy az ázsiaiak és az afrikaiak érdeklődése robbanásszerűen növekedett. Napjainkban az elemzők úgy vélekednek, hogy az ázsiai kereslet elérte tetőpontját, és helyüket a dél-amerikai diákok veszik át. 2000-ben a világ tíz intézménye fogadta a külföldön tanuló diákok 40%-át. 2025-re azt valószínűsítik, hogy Kína és India fogja a nemzetközi oktatás iránti igények felét kielégíteni (IDP). Összefüggésben azzal, hogy az újonnan feltörekvő országok szellemi tőkébe történő beruházása helyben is nő, mind egyértelműbben ismerik fel az oktatás jelentőségét. Ez a fordulat a diákok egy részét otthoni környezetben tartja. Maguk az intézmények is üzletnek tekintik, ha egy országban nemzetközi diplomát képesek kiadni.

A befogadó fél szempontjából vizsgálva a tanulói mobilitást, nyagarányú földrajzi koncentrációt találunk. A világ diákjainak 80%-a öt országot preferál: az összes külföldön tanuló 43%-a az USA-ba, 16%-a az Egyesült Királyságba, 13%-a Németországba, 11%-a Franciaországba és 8%-a Ausztráliába megy. Az ide érkezők kontinentális megoszlása a következő (OECD 2002):

- az Amerikai Egyesült Államokba: 24,2% Európából, 65% Ázsiából;
- Ausztráliába: 73,8% Ázsiából;
- Kanadába: 49% Európából és 40% Ázsiából;
- Nagy-Britanniába: 75,4% Európából;
- Németországba: 48% Európából és 36% Ázsiából;
- Franciaországba: 70% Európából és Ausztráliából, 24% Ázsiából.

A fentiekből kitűnik, hogy az európai államok regionális, míg az USA és Ausztrália globális befogadók. Globális befogadóknak tekintjük azokat az országokat, amelyekbe több kontinensről érkeznek külföldi hallgatók. Az angolszász országokra az ázsiaiak dominanciája a jellemző. A migránsok szemszögéből nézve, egyes országok történelmileg kötődnek, mások újként kapcsolódnak a külföldön folytatott tanulás gyakorlatához. A földrajzi-történelmi kapcsolatok akkor szembetűnők, ha az országok szintjén vizsgáljuk. Bár folyamatosan bővül azon országok köre, amelynek állampolgárai új szereplőként jelennek meg a nemzetközi oktatás piacán, abban mégis stabilitás mutatkozik, hogy a nagy befogadó országokba (Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália) érkező külföldi hallgatók fele-kétharmada nem OECD-tagállamból származik. A fejlődő világ demográfiai robbanása kínálatot teremt, de a nagy földrajzi távolság egyben szocializációs határt is von, ami korlátozza az ismeretek befogadását. A célterület választását nemcsak az oktatás tartalma határozza meg, hanem az ország imázsa és légköre, a tanulás finanszírozási feltételei (tandíj, ösztöndíj, munkavállalási lehetőség stb.), de az oktatás nyelve is.¹² Egyes országok csak befogadók, mint pl. Ausztrália, de mások maguk is küldik diákjaikat külföldre, mint USA és Kanada (SOPEMI 2002). Ausztráliában 1000

¹¹ A tanulási célú migráció valóban elkészítője a későbbi letelepedésnek. A SOPEMI 2006 arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a körülmény a tartózkodási adatokat illetően félreértéseket okozhat.

¹² Opendoors c. évente megjelenő „Report on line international education exchange” <http://opendoors.iienetwork.org>

beiskolázottra 125 külföldi diák jut, Kanadában 28, az USA-ban 33, Svájcban 160, Ausztriában 115, az Egyesült Királyságban 108.

1. A hallgatói mobilitás „honnan hová” mátrixa, 2002
The mobility of students (countries of departure, countries of destination), 2002

Fogadó országok	A kereslet területi megoszlása (%)									
	Óce- ánia	Latin- Ame- rika	Észak- Ame- rika	Európa	EU-15	Észak- Afrika és Közép- Kelet	Szub- szaha- rai Afrika	Délke- let- Ázsia	Dél- és Kö- zép- Ázsia	Kelet- Ázsia
Ausztrália	2	1	5	4	4	1	2	48	10	24
Ausztria	0	1	1	34	52	5	2	0	1	4
Belgium	0	2	1	5	56	17	15	1	1	2
Kanada	1	9	12	4	21	10	10	6	5	22
Dánia	1	2	3	49	30	6	4	1	2	2
Francia ország	0	5	3	11	21	31	24	2	1	4
Németország	0	3	2	41	23	11	5	2	2	10
Írország	1	1	35	5	29	8	4	12	2	2
Olaszország	0	4	1	31	46	9	6	0	1	1
Japán	1	2	2	2	2	1	1	9	3	78
Jordánia	0	0	1	2	1	82	1	12	0	1
Hollandia	0	8	2	17	43	19	3	4	1	2
Új-Zéland	14	1	10	2	8	0	1	28	3	32
Portugália	0	17	5	1	20	0	55	0	0	1
Korea	1	3	9	4	2	1	1	7	5	68
Spanyol- ország	0	25	2	6	52	10	3	0	0	1
Svédország	1	3	6	25	51	5	3	1	1	4
Svájc	0	4	2	14	68	4	4	1	1	3
Törökország	0	0	0	49	9	9	4	0	27	2
Egyesült Királyság	1	3	7	8	43	5	7	8	4	14
USA	1	12	5	8	9	5	5	7	13	35

Forrás: Atlas of student mobility (Todd 2003).

A 1. táblázatból látható, hogy a nagy befogadóknál a földrajzi diverzitás érvényesül, ugyanakkor egyes országokba az érkezők több mint a fele egy régióból kerül oda.

A külföldön tanulás koncentrált földrajzi megoszlását erősíti meg a Student Mobility Atlas (Todd 2003). Az összes külföldön tanuló diák 68%-át 21 célország fogadja. Ezek közül kiemelkedik az Amerikai Egyesült Államok, majd követi az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország és Ausztrália. Az öt vezető oktatási nagyhatalom nemcsak az ország imázsa, a tanulmányok tartalma miatt, hanem az angol nyelv okán is magas preferenciát élvez. Ezek, vezető szerepük megtartása érdekében, folyamatos aktív promóciós tevékenységet végeznek (www.nafsa.org).

A diákmigráció atlasza a világ hat régióját emel ki, és a tanulás mértékét a következő tényezőkkel hozza összefüggésbe: Human Development Index(HDI), a szabad mozgás joga és lehetősége, a külföldi tőkebefektetés mértéke, a városban élők aránya, a születéskor várható átlagos élettartam, az 1000 lakosra jutó telefonvonalak száma, a népesség száma. Elemzésükben arra mutatnak rá, hogy arányában a gazdag országokból

a legnagyobb a tanulási célú migráció. A skandináv országok, ahol a HDI-index értéke is nagy, a legmagasabb a felsőfokú oktatásban külföldön tanulók aránya. Szingapúr, és Görögország említhető még, ahonnan a többi tényezőtől eredeztethetőnél magasabb a külföldön tanulók aránya (6–8%). A következő csoportot azok az országok alkotják, amelyek HDI-értéke alapján több diák bekapcsolódását feltételeznék, de a mozgás korlátozottsága ezt nem teszi lehetővé. Kuba, Kína és Irán viszont azok az országok, amelyek a magyarázó tényező alapján elvárható mértéknél több diákot juttatnak külföldre. Jól körülhatárolható azon országok csoportja, amelyek csökkenő HDI ellenére érdemi részesei a nemzetközi oktatás folyamatának, ilyen például Kenya, Kongó, Kamerun. Kedvezőtlen gazdasági fejlettségű országok képviselője alacsony, de a gyarmati idők óta élő kapcsolatok mégis ösztönző hatásúak. Ilyen például Nigéria esete. Összességében az fogalmazható meg, hogy magas életszínvonalnak örvendő országokból tízszer annyian jutnak a szellemi tőke reprodukcióját biztosító külföldi tanuláshoz, mint a szegény országokból. Mindez a regionális egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik forrása. Így Sierra Leone és Norvégia nemcsak a jogi kereteket és a gazdasági fejlettséget tekintve képviselnek ellentétes pólust, hanem a külföldre kerülő diákok arányában is.

A kelet-európai rendszerváltás és a nemzetközi üzleti befektetések felfutása gerjesztette a tanulási célú migrációt. Ezzel együtt az európaiak összességében is alig harmadát teszik ki a világ tanulmányi célból mozgó összes diákjának. Ennek okait elemzi az EU Green Paper 1996-os jelentésének függeléke,¹³ mely szerint 1990–96 között Kelet-Európából csak 23 000 diák és 30 000 tanár részesült ilyen célú támogatásban. Más források csak összes hallgatói számot említenek a '90-es évek elejéről. Az ezredfordulóra vonatkozó statisztikák Franciaországban 127 000, Németországban 79 000 és az Egyesült Királyságban 49 000 olyan hallgatóról tudnak, akik legalább egy tanévet töltenek az országban (Salt – Singleton – Hogarth 1994). Az oktatási intézmények jó üzletnek tartják a külföldiek jelenlétét,¹⁴ és számításokkal támasztják alá a diákoktól származó többletfogyasztást és az intézmények jobb hasznosítását.¹⁵ Az oktatás lehetőséget ad számukra a tehetségek lefőlözésére is. A közép-kelet-európai régióban a készségek fejlesztésére, az idegennyelv-tanulásra és a nemzetközi jártasság megszerzésére irányuló igények a '90-es évek fordulóján váltak közvetlenül érzékelhetővé.¹⁶ Ekkor tömegek számára világosodott meg és lett realizálhatóvá az a korábban már ismert elv, hogy a migráció kulcsát a képességek jelentik. (Ezzel egy időben a migránsok arról is kaptak visszajelzést, hogy eddigi kirekesztettségüket nem csak a jogi akadályok magyarázzák.)

¹³ Education, training and research: the obstacles to transnational mobility, EC Commission 1996.

¹⁴ Az Opendoors, az említett kiadvány regionális oktatási és megélhetési költségvetéssel érvel a külföldiek mellett. A kelet-európai érdeklődés '90-es évek eleji robbanásszerű megjelenésekor számos angol, svájci kollégium vezetője nyilatkozott a médiában arról, hogy számukra a tömeges beiskolázás mekkora hasznot jelent.

¹⁵ A spanyol egyetemek tevékenységének jó része a latin-amerikai fizetőképes keresletre épül, mert az itt végzett tanulmányokkal esélyesen léphetnek be az európai kontinensre.

¹⁶ 1990–91-ben számos hír szólt arról, hogy 20–25 millió, olcsó munkaerőnek számító orosz áraszthatja el a kontinenset. Ez nem következett be. A tehetős oroszok ebben az időben a gyermekeikkel töltötték meg a svájci, angol kollégiumokat, mint azt a tanévkezdéskor a londoni és zürichi reptereken látni lehetett.

A kelet–nyugati mozgás mellett módosult a kelet–keleti is, sőt megjelent a nyugat–keleti reláció. Fontosabbá vált a végzettség megszerzésének földrajzi helye, így az Európai Unióhoz csatlakozott államok kedvezményezett helyzetbe kerültek azzal, hogy oktatási intézményeikben honosítható vagy elismert bizonyítványt adnak ki.

Kibocsátók és befogadók, előnyök és hátrányok

A külföldön tanulók tömege a graduális képzésben jelenik meg, az oktatási intézmények bevételeinek növekedése ebből származik. A legnagyobb verseny azonban a posztgraduális képzés résztvevőjéért folyik. Ennek mozgatórugója nem a közvetlen térítési díj, hanem a kutatási potenciál növelésének szándéka, a presztízs, továbbá a szabadalmakból és kutatási alapokból elnyerhető bevétel. A posztgraduális képzésben való részvétel a kiválóság bizonyítéka, hiszen idáig csak hosszú szelekció után lehet eljutni. Az kiválasztás motívuma itt közvetlenül az innovációs potenciál növelése. Ezek a hallgatók alkalmasak a kutatás és a fejlesztés céljainak megvalósítására, döntő hatást gyakorolva a versenyképességre, és őket célozzák a nemzetközi üzleti élet támogatásai és toborzásai.

A világban érdemi annak jelentősége, hogy valaki mely intézményben szerezte meg tudományos minősítését. Azok a jegyzett földrajzi helyek, ahová a külföldi hallgatók posztgraduális tanulmányok végzésére törekednek, stratégiai pontok. Az itt szerzett bizonyítvánnyal a kiválasztás folyamatában elért pozíciójukat igazolják. Fontos a kiváló személyiségek és a feladatok minél tökéletesebb egymásra találása. A nemzetközi üzleti élet többségüket már tanulmányaik során ösztöndíjban részesíti, és a végzést követően körükből toboroz (SOPEMI 2002). A végző kiválóságok olyan humán erőforrást jelentenek a cégek számára, ami intézményüket, vállalkozásukat akár a világ élvonalába is emelheti. Azon hallgatók között, akik az USA-ban fejezik be PhD-t, az indiaiak és a kínaiak vezetnek. Az indiaiak 82%-a tervezi, hogy ott marad, és 60%-nak már szerződése is van, a kínaiak esetében 81%, illetve 57%-os ez az arány.

A migránsok szociológiai-demográfiai jellemzőiből következő hatások elemzése a '90-es években kezdődött el. A kutatások elindításának egyik oka az volt, hogy a befogadó országokban a bevándorlók szociális ellátásának terhei növekedtek, a célországok a járadékok, szociális juttatások harmonizálására törekedtek. A migráns élete során több országban él, ebből fakadóan szükség van arra, hogy az öregkori ellátásra szóló, különböző országokban megszerzett jogosultság rendjét, köztük a tanulói jogviszonnyal összefüggő előnyös szociális járadék rendszerét összehangolják.

A gazdaság nemzetközivé válásával megnőtt annak jelentősége, hogy a befogadó társadalom mennyire toleráns. Az egymás megértésének, az ismeretek országok közötti átvitelének nyelvi, technikai akadályai hátráltatják az eszmék, a tőkék, a személyek szabad áramlását. A globális világban az ún. transzferáló szerepnek nagyobb a súlya. Az angolszász országok egyik előnye az, hogy nincsenek nyelvi korlátok, az angol nyelv elterjedésére és a nemzetközösségi kapcsolatokra alapozva működésük során a világ kínálatával számolhatnak. Éppen fordítva, mint a nyelvileg szétdarabolt Európában.

Az életpályájukban a mobilitásnak is szerepet szánók helyzetük javításának megalapozását várják a külföldi tanulástól. A fogékony fiatal életkorban szerzett benyomások nem maradnak hatástalanok a későbbi életszakaszra sem, és a felnőttkori migrációs döntéseknél is meghatározónak bizonyulnak.

A globalizálódó világ munkaerőpiaca új feltételekkel működik és másfajta feltételeket támaszt. Mindenekelőtt romlottak az eltartási arányok, mert megnyúlt a tanulással töltött életszakasz, viszont az átlagos élettartamhoz képest korán bekövetkezik a nyugdíjazás. Mindez nagyobb hatékonyságra kényszeríti az aktív korosztályokat. Napjaikban a munkaerő-piaci szereplők demográfiai cseréje már nem elegendő az ismeretek megújításához szükséges minőségi cseréhez.¹⁷ Ezért is szükséges az ismeretek élethossziglan történő megújítása, ami folyamatos tanulási igényt gerjeszt. Ha adott országban megjelenik a nemzetközi tőke, kiütözik a globális és a helyi gazdaság emberierőforrás-keresletének és -kínálatának differenciáját. Ennek két kimenetele lehet:

- a külföldi beruházó a helyi munkaerőt felzárkóztatja, a nemzetközi elvárásokat közvetíti számukra, tartós foglalkoztatást ígér, ami pozitív eset; vagy
- nem törődik a helyi munkaerő fejlesztésével, és átmeneti kiszolgáltatott helyzetet hoz létre, ami negatív eset.

Az első változatban a tőkebefektető a szakképzett munkaerő jelenlétére alapoz, és gondoskodik az átképzésről is. Ez többnyire a magas hozzáadott értéket produkáló tevékenységek esetében fordul elő. A második változatban a betelepülő vállalkozás az olcsó munkaerőt használja ki, nem számol know-how átadására vagy K+F-tevékenységre. Jelenlétükről, illetve távozásukról a profitérdekek változása szerint döntenek. Ennek révén a helyi munkaerő ugyan átmenetileg munkához jut, de a humán tőke nem növekszik.

Az oktatási intézményekből kikerülők késéssel képesek alkalmazkodni a termelés helyi munkaerőigényéhez, és ez veszteséggel jár mind önmaguk, mind a térség gazdasága számára. Érdekes megfigyelni azt a váltást, amikor a hazai erőforráskínálat kimerül és a felhasználók állásbörzéken az egyetemek felé fordulnak. Az oktatási intézményből a legkitűnőbb végzősöket toborozzák, akik már bizonyították képezhetőségüket, és hogy személyiségük alkalmas új ismeretek befogadására (Rédei 1994).

A humán tőke bővítésének költségei egyrészt időarányosan nőnek, másfelől finanszírozási szerkezetük is módosul. Az állam feladata a lakosság alapkészségeinek biztosítása. Aki tovább kíván haladni, már egyéni és vegyes finanszírozásban gondolkodhat, ami nem alanyi jog, hanem pályázható lehetőség. A középiskolás korban történő külföldi tanulás egyéni finanszírozást igényel. A központi támogatás az egyetemi tanulmányok során jelenik meg, itt az állami és a magánfinanszírozás közel egyenlő arányban oszlik meg. A doktori iskolákban, az ígéretesek kiválasztódását követően¹⁸ az állami és az üzleti finanszírozás hányada már kétharmadosra emelkedik. A doktori tanulmányokat folytatók képesek a legtöbb nem állami finanszírozást megszerezni, mert ők közel állnak ahhoz, hogy tudásukat felhasználhassák. A kiválóságok maguk is azokba a központokba igyekeznek, ahol az oktatás színvonala, ugyanakkor a támogatás gyakorlata is vonzó. Valószínű, hogy ezeken a helyeken mutatkozik majd kereslet képességeik iránt, így valószínűbb befektetésük gyors megtérülése.

A humán erőforrások iránti kereslet és kínálat globalizációjával összefüggésben az oktatás tartalmának a tanulók összetételével is összhangba kell kerülnie. Korábban egy nemzetközi oktatási intézmény úgy fogalmazta meg arculatát, hogy érdeklődik más

¹⁷ Egyre gyorsabban avulnak el az ismeretek. Az OECD szerint a mai technológiánk 80%-a 3,5 év alatt kicserélődik, ami állandó képzési igényt gerjeszt.

¹⁸ Minden hetedik PhD-t szerzettből lesz egy MTA doktora és minden 6,7 DSc-vel rendelkező kutatóból lesz akadémikus (Pléh 2006).

kultúrák iránt. Napjainkban az tapasztalható, hogy maga az oktatás folyamata válik kozmopolitává. Az oktatás fő célja a világon általánosan használt technikai, nyelvi és tárgyi kultúra gyakorlatának elsajátíttatása, ami segíti egymás nemzetközi megértését. Ez magyarázza azt is, hogy az oktatókat szintén több országból hívják meg. A kozmopolita képzésre törekvő intézmények iránt fokozott érdeklődés tapasztalható (Open doors 2001). Az USA-ban évente közel 80 ezer fő kaphat egy akadémiai év időtartamára szülő ösztöndíjat. Ez a keret évi 5–6%-kal nő. Egynegyedét rendszeresen a kínaiak és az indiaiak szerzik meg, a felét ázsiai diákok kapják. A leginkább preferált szakterület (42%-os részesedéssel) az élettudomány.

A tanulói mobilitás hozzájárul a tudásról alkotott nézőpont térbeli cseréjéhez, alakítja azt. Hatással van a helyi fogyasztásra is: gondoljunk arra, hogy a képzettek fogyasztási szintje magasabb, mint a képzetleneké. A fiatal korban több helyen szerzett tapasztalat a teljes életpályát meghatározza. A nyelv, a helyismeret, a szakmai rendszerek áttekintése többletérték a munkaerőpiacon.

A folyamatok jobban megérthetők, ha a szellemi képességek rentabilitásának földrajzi differenciáiról beszélünk, arról a jelenségről tehát, hogy közel ugyanazért a munkáért a világ egyik sarkában többet lehet kapni, mint máshol. Következésképpen a szellemi tőke – a pénztőkéhez hasonlóan – arra törekszik, hogy megtalálja a befektetés gyors megtérülésének a helyét. Egyes államok felvetik annak kérdését is, hogy az országot elhagyók térítsék meg a tanulmányaikra fordított költségeket, vagy a befogadó országok az így szerzett erőforrás értékének egy részét ellentételezzék a kibocsátó országnak.

A tanulmányok alatt szerzett tapasztalatok egyúttal a jövő bevándorlási rizikóját is hordozzák. A tanulók megismerik a helyet, a szokásokat, kapcsolatokat teremtenek. A fejlett és a fejlődő világ eltér abban is, hogy a külföldi tanulást mennyire követi letelepedés. A fejlett országokban a tanulás nem jelent ezt követően bevándorlást. A fejlődő világban a család befektetésként küldi a fiatalot külföldre tanulni, amiért majdani támogatást vár el.¹⁹

Összegezve megállapítható, hogy a tanulási célú migráció terjed, a befogadó országok kínálati helyzetben vannak, és a haszonelvű migrációs politikának ezzel a kérdéssel foglalkoznia kell. Évek múltán a külföldön tanult ember közvetítője lehet a nemzetközi gazdaságnak. A transznacionális vállalatok irányítói már felismerték az ebben rejlő lehetőséget, és részt kérnek a migrációs stratégia kialakításából.

A legtöbb ország a kitűnő hallgatóknak végzésük után munkaalkalmat is kínál, mivel a kibocsátó országok többsége a világgazdaság jövőbeli fejlesztési célpontjának számít. Ezért maguk a befektetők is kapcsolatokat akarnak kiépíteni, amire a székhelyükön tanuló diákokon keresztül is módjuk van. Sőt, a termelés ottani elindítása érdekében kifejezetten szükségük van a már tapasztalt munkaerőre. A cél érdekében az üzleti élet „visszacsábító programokat” állít össze.²⁰ Hatékonyak bizonyul az is, ha maguk a végzősök viszik végbe az otthoni befektetéseket, így igazolva látják, hogy igény mutatkozik tudásukra, tehát helyben is van perspektívájuk. Több ország meghirdette a „meddig van még szükség a külföldiekre” avagy „legyen a miénk” jelszót. Erre a vissza-

¹⁹ A Fülöp-szigeteki női munkaerő külföldre juttatásáról írnak le hasonlókat, amikor egy közösség a kiválasztottnak finanszírozza az útját, és elvárja, kötelezi a keresmény hazautalására.

²⁰ Homecoming and return conferencies.

térésre sokszor nem közvetlenül a tanulmányok után kerül sor, hanem néhány éves tapasztalatszerzés után vagy a második generáció tagjaként.

A globális világról szerzett tapasztalatok arról győzik meg a családokat, hogy alkalmas és transzferálható tudással a fiatalok tágabb térbeli választáshoz juthatnak. Ezért – legalábbis egy szűkebb körben – az önálló életkezdéshez szükséges anyagi feltételek biztosítása helyett/mellett a szellemi készségek fejlesztését is fontosnak ítélik. Ismeretes, hogy a kormányzati stratégia megvalósulása attól függ, hogy mennyire képes azt az egyéni(családi) célok között megjeleníteni. Amennyiben a két törekvés közelít egymáshoz, akkor teljesülnek, ellenkező esetben elakadnak, és a keletkező feszültségek megoldása forrásokat von el mind a kormányzattól, mind a családtól. A migráció a „harmónia” átmeneti megteremtésének gondolatára épül, és ennek megbomlása máris új vándorlásra készíti.²¹

A tanulói mobilitásról elmondottakat úgy összegezzük, hogy az előnyt ígér mind a személy, mind a befogadó ország számára. A kibocsátó és a befogadó országok között kialakított kapcsolat gazdaságfejlesztési eszköz. A jövőben célszerű kiépíteni a visszatérő migráció feltételeit, hogy az elérhető haszonból a kibocsátók is részesüljenek.

Hazai folyamatok

1990-ben a határok átjárhatóságával nyitottabbá vált a munkaerőpiac is, és keresetté váltak azok a személyek, akik nemzetközi jártassággal rendelkeztek.²² A külföldi befektetések gyorsan felszívták az alkalmas munkaerőt, és 1993-ban a munkaadók már közvetlenül az egyetemekről toboroztak. Ez volt az állásbörzék nyitánya (Rédei 1994). Érdekes volt megfigyelni azt a váltást, amikor a külföldi tanulásra toborzó ügynökségek megjelentek Magyarországon. A '90-es évek elején utazási irodák kezdték szervezni a külföldi tanulmányokat. Egy felmérés szerint mintegy 65 ilyen iroda tevékenysége révén több ezer diák számára nyílt meg ez a lehetőség. Ekkorra már jelen voltak a hazai oktatási kínálatban azok a nemzetközi ügynökségek, amelyek ezzel a szolgáltatással jelentősen bővítették piacukat²³ (Rédei 1994). Itthon az érdeklődés középpontjába hamarosan az Amerikai Egyesült Államok került, részben az imázsra, részben a finanszírozhatóságra alapozva. A 2000-es év után váltak rendszeressé a toborzások, és 2003-ban az utazási kiállításon a külföldieket toborzó intézmények már egy önálló pavilon-sorral voltak jelen. 2005 októberében megrendezték az első „Study abroad” egyhetes

²¹ „A migráció olyan egyensúlyra törekvő folyamat, amely az egyéni változásokat pozitív összefüggésbe kívánja hozni a környezeti adottságokkal.” Rédei 1988.

²² Már az 1993. LXXX. felsőfokú oktatásról szóló rendelet érinti a külföldiek oktatását és a bizonyítványok elismerését. Szabályozza a külföldieket oktató intézmények működését, az oklevelek kiadásának feltételeit, kimondja a magyarok külföldi tanulásának elismerését és növeli az intézményeknél maradó hányadot, valamint annak felhasználását a későbbi intézkedésekben liberalizálja. Ezzel válnak anyagilag is érdekeltté az intézmények a tudományos és oktatási kapcsolatok nemzetközi bővítésében.

²³ Ezzel egyidejűleg a volt szocialista országokban két törekvés jelent meg: vagy a szomszédos országokban tanulni, vagy neves iskolákba eljutni. Amikor a média arról írt, hogy Jecsin orosz elnök unokája is külföldön tanul, már tele voltak a svájci, angol kollégiumok keleti hallgatókkal.

programsorozat, ahol a nemzetközi oktatásban jeleskedő országok képviselői fejtették ki promóciót. A bolognai folyamat előkészítésével párhuzamosan haladt az Erasmus-program intézményesítése és az egyetemeken a kreditátviteli bizottságok létrehozása. A hazai adatok gyűjtését az Oktatási Minisztérium a Tempus-irodával közösen végzi. Magyarország döntően európai hallgatókat fogad, kétharmaduk a kisebbségben élő magyarság soraiból érkezik a szomszédos országokból (2. táblázat). Tehát a hazánkba irányuló tanulási célú migráció speciális eset, ezért csak korlátozottan vethető össze más országok gyakorlatával.

2. A Magyarországra érkező hallgatók eredet ország szerint, 1998–2003*
Students arriving in Hungary by the countries of departure, 1998–2003

Kibocsátó ország	1998/99	2001/2002	2002/2003
<i>Afrika összesen</i>	211	175	167
<i>Észak-Amerika összesen</i>	505	435	319
<i>Ázsia összesen</i>	1249	1602	1775
Ciprus	211	302	321
Irán	166	178	181
Izrael	334	578	637
Vietnam	61	88	112
Jemen	14	14	11
<i>Európa összesen</i>	5120	8975	9494
Németország	504	575	570
Görögország	772	457	320
Norvégia	370	575	553
Lengyelország	49	142	128
Románia	940	2737	3090
Oroszország	229	207	217
Szlovákia	724	1783	2071
Ukrajna	387	743	893
Jugoszlávia	675	1254	1229
Összesen Magyarországra érkező hallgató	7085+1800**	11187	11755

Forrás: www.uis.unesco.org_en.html

*Azokat az országokat részleteztük, amelyek 100 főnél több diákot küldenek.

**A kibocsátó ország ismeretlen.

Magyarország a korábbi kibocsátó pozícióból befogadóvá vált, a mozgás mindazonáltal kétirányú. A magyar diákok tanulhatnak külföldön, a külföldi diákok tanulhatnak Magyarországon, és a '90-es években már folyamatosan nyíltak a nemzetközi oklevelet nyújtó iskolák (Rédei 2006).

Magyar diák külföldön – külföldi diák nálunk

A migráció statisztikai számbevitelét torzítja, hogy a kis földrajzi távolságból eredően nagyobb az érintettek mozgékonyasága, tovább a többhónapos vízummentes tartóz-

kodás lehetősége folytán (ami ismételt határátlépéssel még bővíthető is) sokan kiesnek a megfigyelés köréből. Igaz ez Magyarországra is, így a hazai viszonyokról szintén csak korlátozott megbízhatóságú információink vannak.

A '90-es évek végének Magyarországon a tanulási célú migráció a következő képet mutatta (Rédei 2002). 3830 külföldi diák iratkozott be általános iskolába, 444 fő szakmunkásképzőbe, 7200 felsőfokú oktatási intézménybe, rajtuk kívül 1070 felsőfokú tanulmányait még nem lezárt, de tanulói jogviszonyát fenntartó személyről szólnak az Oktatási Minisztérium statisztikái. Doktori képzésben 250 külföldi vett részt. Mindez együtt 13–14 ezer fő. Ha ebből – a nemzetközi rendszerzésnek megfelelően – az általános iskolásokat és szakmunkásokat kivesszük, 10 ezernél kevesebb marad az érintettek száma. Magyarországról 2–3000 (szüleivel együtt élő) gyermek iratkozott be külföldön általános iskolába, 1200–1900 középiskolába, 300–1500 a heti/napi ingázó középiskolás száma, 10 ezren felsőfokú oktatási intézmény hallgatói vagy PhD-ösztöndíjasok, kutatási-fejlesztési program résztvevői, végül néhány száz főre tehető a gyakornokok száma. Az ösztöndíjak döntő hányada egy évnél rövidebb időre szól. Ritka kivétel a Ford-, a Fulbright- és Marie Curie-ösztöndíj. Mindez összesen: 14–17 ezer fő. Ebből – a nemzetközi rendszerzésnek megfelelően ismételten levonva az általános és középiskolásokat – 11–12 ezer fő marad.

Magyarországon nagyhirű az orvosi, állatorvosi és a műszaki területeken folyó oktatás. A rájuk irányuló érdeklődés azonban összefüggésben van azzal is, hogy a német, görög orvosegyetemeken számszerű felsőkorlátot szabnak meg. Az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva a SOTE, az ELTE, a Corvinus, a BMGE, a Szegedi és a Debreceni Egyetem fogadja a legtöbb külföldi hallgatót, ami rendszeres promóciós munka és az idegen nyelvű képzés eredménye. A diákok nagy része a skandináv országokból, Izraelből, az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából, Görögországból és Iránból érkezik. A külföldiek között nő az olyan finn, orosz, indiai és tajvani, kínai diákok száma, akik nem hazájukban figyeltek fel a magyar főiskolára, hanem szüleikkel együtt jöttek nemzetközi szolgálatra.²⁴

²⁴ A fejlett országból érkezőkre kevésbé jellemző, hogy nemzetközi szolgálat esetén felsőoktatási életkorban lévő gyermeküket magukkal hozzák.

3. A legtöbb külföldit oktató magyar felsőoktatási intézmények (2003/04)
List of the Hungarian universities receiving foreign students, 2003–2004

Intézmény neve	Külföldi hallgatók száma
Budapesti Corvinus Egyetem	1473
Semmelweis Egyetem, Budapest	1407
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest	1233
Debreceni Egyetem	1116
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	1048
Szegedi Tudományegyetem	1025
Szent István Egyetem, Gödöllő	757
Gábor Dénes Főiskola, Budapest	725
Pécsi Tudományegyetem	555
Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron	418
Károli Gáspár Református Egyetem	345
Pázmány Péter Katolikus Egyetem	258
Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, Tatabánya	225
Nyíregyházi Főiskola	224
Budapesti Gazdasági Főiskola	185
Kecskeméti Főiskola	169
Miskolci Egyetem	134
Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár	129
Budapesti Műszaki Főiskola	119
Nemzetközi Üzleti Főiskola, Budapest	96

Forrás: Oktatási Minisztérium.

A Magyarországon megszerezhető nemzetközi diploma a '90-es évek elején népszerű volt a hazaiak körében is, de a már ekkor is meglehetősen költséges oktatásban a környező országok állampolgárai is nagy számban vettek részt.²⁵ A hazai fizetőképes kereslet napjainkra szinte teljesen kimerült, a helyeket az Arab-öböl országaiból érkezők, a kínaiak, továbbá az olyan fejlett nyugati országok állampolgárai töltik be, akik számára az itteni színvonalas oktatás olcsóbb megélhetéssel, kellemes környezettel és jó perspektívákkal párosul.

Összegzés

„A győztesek tudástermelőket importálnak és tudásterméket exportálnak. A veszteségek kénytelenek ennek ellenkezőjét tenni – ha egyáltalán megengedhetik maguknak. Ezek a folyamatok nyilvánvalóan befolyással lesznek a gazdaságok növekedésére az egész világon. Bár nem várható a tehetséges egyének tömeges exodusa, de azok a kor-

²⁵ Mindez összefüggésben volt az otthoni bizonytalan helyzettel.

mányok, amelyek szerint az agyelszívástól való félelem túlzó, csak önmagukat ámitják” (Ridderstråle – Nordström 2004).

Melléklet: empirikus adatok

Az elmúlt évben végzett empirikus kutatásunk során a tanulói mobilitás döntési körülményeiről és az első a külföldi hallgatói lét tapasztalatairól érdeklődtünk. A későbbiekben dolgozzuk fel a tanári mobilitás kérdését, ami már hosszú távú projektkapcsolatok kialakítására is lehetőséget nyújt. Interjúkat tervezünk a hazatérőkkel, akik már beinduló karrierjük dacára hazatértek.

250 Nyugat-Európában tanuló magyar diákot kérdeztünk meg arról, hogy milyen motivációk álltak döntésük mögött és miként értékelték hazatérésüket követően a külföldön töltött időt.

A megkérdezettek életkori megoszlása megfelelőnek mondható: 78%-uk volt 18–22 éves, 15% volt ennél fiatalabb és 7% idősebb.

Számukra a legfontosabb az volt, hogy közelebb kerüljenek távlati céljaik megvalósításához, tapasztalatokat szerezzenek külföldön, nyelvet tanuljanak, megkezdjék önállóulási folyamatukat.

Véleményük szerint a külföldi tanulás hozzájárult ahhoz, hogy otthonosabban érezzék magukat a hazaitól eltérő környezetben; toleranciát tanultak, új készségeket fejlesztettek ki magukban, fokozódott az új ismeretek iránti igényük, és alaposabb lett nyelv-ismeretük.

A válaszolók az alábbi megállapításokkal a következő arányban értettek egyet:

- külföldön élni megalapozza nyelvi kommunikációs képességemet: 87%;
- ki tudtam próbálni döntéseim hatását: 43%;
- jobb ebben az életkorban a szülőktől távolabb élni: 34%;
- fejleszteni akartam készségeimet, hogy mobilabb legyek: 63%;
- a szellemi tőke korai fejlesztése korai karriert tesz lehetővé: 23%;
- a kintlét hatással lesz egész életemre: 85%;
- a külföldi feltételek itthon csak később valósulnak meg: 92%.

A célszág kiválasztása a nyelv és a pénzügyi feltételek szerint történt.

A megkérdezettek 90%-a említette az angol nyelvet mint lehetőséget, de 15% választásában a tandíj mértéke is szerepelt. Fontos a kapcsolattartás lehetséges módja (email, sms). Interjúalanyaink több mint fele válaszolta azt, hogy végzés után kint szeretne dolgozni. Rákérdeztünk a végzett tanulmányokra. A külföldi tanulás okaként szerepelt, hogy nálunk nem tanítanak elég magas szinten, de az is, hogy például a zenei tanulmányokat tekintve Nyugat-Magyarországról közelebb esik Bécs, mint Budapest. Választott szakként szóba jöttek a gazdasági tanulmányok, művészetek, nemzetközi kapcsolatok, robottechnika, doktori tanulmányok, mechatronika, informatika, amerikanisztika.

IRODALOMJEGYZÉK

- Adams, W. (1968): *The brain drain*. Macmillan Press, New York.
- Baghwati, J. (1983): The Pure Theory of International Trade: *Journal of International Economics*.
- Brandi, M.C. – Todisco, E. – Tattolo, G. (2003): Skilled migration: a theoretical framework and the case of foreign researchers in Italy. *Fulgor*, vol. 1, Issue 3.
- Breinbauer (2005): Mobilität österreichischer und ungarischer Mathematikerinnen, Dissertation.
- Castels, S. – Miller, M.J. (1998): *The Age of Migration*. Longman, New York-London.
- Cervantes, M. – Guellec, D. (2002): The brain drain: Old myths, new realities. In *Trends in International Migration*. SOPEMI Edition, OECD. Paris.
- Findlay, A.M. (1991): *New technology, high level manpower movements and the concept of brain drain*. OECD Conference, Rome.
- Florida (2004): Rural Migration News Vol. 11 No. 3, June 2004.
- Fortney, J.A. (1970): International migration of professionals. *Population Studies*, 24. 217–32.
- Hrubos I. (2005): *Educatio* 14. évf.
- Iredale, R. (2001): „The Migration of Professionals: Theories and Typologies.” *International Migration*, 39. no. 5. 7–26.
- IDP (International Development Program) www.idp.com
- Lukács É. – Illés S. (2002): *Migráció és statisztika*. KSH NKI Kutatási Jelentések, 71. KSH NKI Budapest.
- Lukács É. – Illés S. (2005): *Migrációs politikák és jogharmonizáció*. KSH NKI Kutatási Jelentések 79. KSH NKI Budapest.
- Mahroum, S. (2001): Europe and the Immigration of Highly Skilled. *International Migration*, vol. 39 no. 5 Special Issue.
- OECD (2002): *Mobility of highly skilled*. Paris.
- OECD DEELSA/ELSA/WP2895/7 (1996): The migration database the general framework for immigration statistics.
- Open doors (2001): www.opendoors.org
- Platt, J. – Isard, P. (1999): Migration and globalization in intellectual life: a case study of the post-1956 exodus from Hungary. In Brah, A. – M. J. Hickman – M. Mac an Ghaill (eds.): *Global Futures: Migration, Environment and Globalization*. Macmillan, London, 210–232.
- Pléh Cs. (2006): Interjú Pléh Csabával. HVG, 2006. július 22. 42–43.
- Portes, A. (1976): Determinants of the Brain Drain. *International Migration Review*. 10(4): 489–507.
- Rédei M. (1988): A migráció értelmezésének és modellezésének lehetőségei, *KSH NKI Demográfiai Módszertani füzet 4. sz.*
- Rédei M. (1994): Internal brain drain. In Sik E. (szerk.): *Refugees and migrants: Hungary at a crossroad*, HAS, Budapest, 105–119.
- Rédei M. (2002): Nemzetközi migráció. In Bernek Á. (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 356–363.

- Rédei M. (2005): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása. *Statistikai Szemle* 83. évf. 7. sz. 662–680.
- Rédei M. (2006): Külföldön tanulni, *Magyar Tudomány* 6. sz. 745-757.
- Ridderstale, J. – Nordström, K.A. (2004): *Karaoke kapitalizmus*. Akadémiai, Budapest.
- Salt, J. (1992): Migration process among the highly skilled in Europe. *International Migration Review* 26, 484–505.
- Salt, J. – Singleton, A. – Hogarth, J. (1994): *Europe's International Migrants*. HMSO – London.
- Salt, J. – Findlay, A.M. (1989): International migration of highly-skilled manpower: theoretical and development issues. In Appleyard, R. (ed.): *The Impact of International Migration on Developing Countries*. OECD, Paris.
- Sasskia (1996): Transnational economies – national migration policy. (Opening speech) IMES.
- SOPEMI (2002): *Trends in international migration*. OECD, Paris.
- Stark, O. (2003): Rethinking the brain drain. *World Development* vol. 32.
- Szögi L. (2005): A külföldi magyar egyetemjárás a kezdetektől a kiegyezésig. *Educatio* 14. évf.
- Tinguy, A – Wenden, C.W. (1993): Between East and West: A New Migratory Space. *International Migration Review*, 13–31.
- Todd, D. (2003): *Atlas of student mobility*. Institute of International Education. New York.
- Tremblay, P.A. (2002): Télé-université. Unemployment and Transformation of the Labour Market: Issues of Security and Insecurity.
- Zahlan Tineste, A.B. (1977): *The Brain Drain*. Third World Academy of Sciences. Economic Social Council.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Tanulási célú mobilitás

MIGRATION FOR STUDYING IN THE WORLD AND IN HUNGARY

Abstract

This paper examines the migration for studying on global level and in Hungary too. It deals in this respect with those who are older than 18 and stay abroad for a longer period than three months. Further important criteria are the fact of entering the given country and the sending out of residence permits for a longer period than three months.

The author gives a sketch of the international processes: the international migration with the purpose of studying abroad is an increasing phenomenon in accordance with globalisation, demographic changes, the mainly economic interests of countries of departure and destination, those of multinational companies and individuals taking part in this kind of migratory flows. She summarises the advantages and disadvantages of

this process from the different actors' points of view: one can mention disadvantages (the danger of brain-drain) besides advantages (economic and cultural relations, the possibility of economic development) mainly from the countries of origin's point of view.

Having become a place of destination Hungary has been characterised by a two-way migratory flow in this respect for some time. First of all European students arrive in the country, at least the two third part of them are ethnic Hungarian coming from the neighbouring countries.